

Szögi László

A magyarországi egyetemtörténet-írás eredményei és feladatai

Ahhoz, hogy a magyarországi felsőoktatás történetének kutatását ismertessük, először tisztázni kell, hogy mit értünk Magyarországon a különböző korszakokban, valamint azt, hogy e kutatás milyen nagyobb kronológiai egységekre bontható. A történelmi Magyar Királyság a Kárpát-medence egészére terjedt ki, s ez ma részben vagy egészben nyolc európai ország területén található. Éppen ezért tudnunk kell, hogy a magyar történetírás nem csak a mai, hanem az említett történelmi Magyarország múltját dolgozza fel, a mi esetünkben az ezen a területen létezett egykori egyetemek és akadémiák történetét. Ez a tény sokszor zavart okoz Nyugat-Európában, ahol nem mindig vannak tisztában a közép-európai térség rengeteg változásával, és sokan a mai határok szerint értelmezik vagy vizsgálják a történelmi kérdéseket.

A magyar felsőoktatás történelmi forrásai

A közép-európai térségben nem ritkaság, ha egy ország írott forrásai csak hiányosan maradtak meg. Ez fokozottan igaz Magyarország esetében, ahol a török hódoltság, majd a belső és felszabadító háborúk következtében a magyar történelem középkori levéltári forrásai nagyon nagy mértékben, de még újkori forrásai is sok esetben elpusztultak. Magyarországon a középkorban négy alkalommal kíséreltek meg egyetemet alapítani,¹ de ennek dokumentumai szinte teljesen megsemmisültek, és sok adatról csak a vatikáni levéltárban megmaradt iratok alapján tudunk. A reformáció kezdete után Magyarországon négy felekezet terjedt el, de egyik sem jutott többséghez, s ez segítette az oktatás fejlődését, hiszen mindegyik felekezet törekedett jó színvonalú közép- és felsőfokú iskolahálózat kiépítésére. A katolikusok esetében a jezsuiták alapítottak akadémiákat, így ők hozták létre a nagyszombati egyetemet (ma Trnava Szlovákiában) 1635-ben. Ez az intézmény a mai Magyarország legrégebb, folyamatosan működő egyeteme, amely 1777-ben Budára költözött.² Ugyancsak jezsuita egyetem jött létre Kassa városában (ma Košice Szlovákiában) 1657-ben és Kolozsvár városában (ma Cluj-Napoca Romániában) 1581-ben. A legrégebb magyar egyetem levéltári anyaga túlélte a 20. század háborúit, majd jelentős része bekerült az Országos Levéltárba, ahol az 1956-os magyar forradalom idején a szovjet hadsereg belövése nyomán kialakult tűzvészben elégett. A protestáns felekezetek számos evangélikus líceumot, református és unitárius kollégiumot hoztak létre, amelyben a középfokúnál magasabb szintű oktatás is folyt, de egyetemi fokozatot nem adhattak ki. Ezek az intézmények többségükben a török által meg nem szállt országrészekben működtek, vagyis a mai magyar határokon kívül. Az első világháború előtt létezett különféle magyarországi

¹ 1367-ben I. Lajos magyar király Pécs városában, 1395-ben I. Zsigmond király Buda városában, 1467-ben I. Mátyás király Pozsony (ma Bratislava) városában alapított egyetemet, de 10–20 évnél tovább egyik sem működött. 1480 után I. Mátyás a budai domonkos szerzetesek *studium generale*-jét kezdte egyetemmé fejleszteni, de ez sem valósult meg. Magyar sajátosság, hogy mindegyik uralkodó más-más városban akart egyetemet létrehozni.

² Ez a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapesten.

felsőoktatási intézmények 56%-a a mai határokon kívülre került, így levéltári anyaguk is ott maradt. 1920 és 1990 között különféle politikai okokból ezek az anyagok nehezen, de inkább egyáltalán nem voltak kutathatók, így korszerű történeti feldolgozásukra nem volt lehetőség. Az elmúlt negyedszázadban ez a helyzet alapvetően megváltozott, és ma már egyre jobbák a kutatási lehetőségek a szomszédos országok levéltáraiban is.

E témakörhöz tartozik annak megemlítése, hogy az 1980-as évektől kezdve a magyar egyetemeken, Nyugat-Európához képest megkésve, de megkezdődött az egyetemi levéltárak létesítése.³ Az addig sokszor kutathatatlan állapotban lévő iratokat rendezték, sorra adták ki a levéltárak anyagát bemutató nyomtatott segédleteket, majd forráskiadványokat, ami sokban segíti az egyetemtörténészek munkáját. Összességében elmondható, hogy az egyetemtörténeti kutatások forrásainak elérhetősége az elmúlt három évtizedben sokat javult és már nincs akadálya az igényes történeti kutatásoknak.

A peregrinatio academica kutatása

Az eddig elmondottakból következik, hogy mivel hazai egyetem Magyarországon nagyon későn jött létre, minden korszakban különös fontossága volt a külföldi egyetemjárásnak. Ennek kutatására történtek kísérletek már a 19–20. század fordulóján, de módszeres feltárására csak az elmúlt negyedszázadban került sor. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában egy kutatócsoport alakult, amely több mint két évtizeden keresztül módszeresen gyűjtötte össze az európai egyetemeken 1919 előtt tanult valamennyi, a történelmi Magyarországon született hallgató beiratkozási és tanulmányi adatait. 27 európai ország mintegy 240 egyetemén és főiskoláján gyűjtötték az adatokat, részben a megjelent publikációk, részben helyszíni kutatások alapján. Az adatokból egy számítógépes adatbázist készítettek, és országonkénti, illetve kronológiai tagolásban adattárakat is jelentettek meg. Az utolsó kötetet 2017-ben fogják kiadni, s utána az adatbázist az interneten is elérhetővé teszik.

Az első magyar diákok neveivel 1154-ben találkozunk a párizsi egyetemen, s ettől kezdve 1526-ig mintegy 13 ezer magyar beiratkozást rögzítettek a középkori adatbázisban. Természetesen e diákok többsége a szomszédos országok egyetemein tanult (55% Bécsben, 35% Krakkóban), de mintegy 900 magyar jutott el itáliai egyetemekre, mintegy 80 fő német, 70 fő pedig francia egyetemekre, elsősorban Párizsba. Még Angliában is járt négy magyar diák a 12–13. század fordulóján. A középkori adatokat a *Magyarországi diákok a középkori egyetemeken* című sorozatban teszik közzé. Ezekben a kötetekben arra törekednek, hogy a tanulmányi adatokon kívül a diákok karrierpályáját is nyomon kövessék a hazai levéltári források alapján. Ebből a sorozatból eddig két kötet jelent meg.⁴ Már korábban megkezdték az újkori egyetemjárás adatainak összegyűjtését, ami azért volt nehezebb, mert a 18. század közepétől kezdve számos intézmény anyakönyve nincs kiadva, ugyanakkor az adatokat más hazai és külföldi forrásokkal kellett összevetni. 1526 és 1800

³ Ma Magyarországon a 100 évnél régebbi alapítású állami egyetemek közül 14-ben van egyetemi levéltár és csupán három esetben nem jött még létre.

⁴ TŰSKÉS 2008; HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016; HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2017.

között, éppen a hazai egyetemek hiánya miatt óriásira duzzadt a külföldön tanulók száma, így mintegy 27 ezer beiratkozás adatait gyűjtötték adatbázisba.⁵

A hosszú 19. század adatait az első világháború végéig gyűjtötték. Idáig mindenkit felvettek az adattárba, függetlenül nemzetiségétől vagy vallásától, a kritérium az volt, hogy az illető Magyarországon született. Természetesen ezt a módszert az 1920 utáni időszakban már nem lehetett alkalmazni, ezért egyelőre itt kellett lezárni a munkát. A 19. században már óriási mértékű külföldi egyetemjárás adatbázisa 60 ezer beiratkozást tartalmaz. A tényleges személyek száma valójában mindig valamivel kevesebb, hiszen sokan akár 2–5 intézményben is tanultak. Ezeket az adatokat egy könyvsorozatban jelentetik meg, amelynek címe: *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*. A kötetekben egy bevezető tanulmány után, az intézmények sorrendjében, azon belül kronológiai rendben közlik az adatokat. A köteteket névmutató és helynévmutató, valamint rövid, az érdekelt ország nyelvén készült összefoglaló egészíti ki.

A magyar egyetemjárás minden korszakban főleg a német nyelvterület egyetemei felé irányult, elsősorban a Habsburg Birodalom egyetemeire, a német egyetemekre, valamint a református magyarok számára fontosak voltak a holland és a svájci egyetemek. E téma ma is a hazai kutatások egyik fontos kérdése, amelyről itthon, de külföldön is számos publikáció jelent meg.⁶ A Szegedi Tudományegyetemen egy hatalmas adatbázis készült a magyar diákok emlékkönyveinek bejegyzéseiből, *IAA Inscriptiones Alborum Amicorum* címmel, s ez a munka ma is folytatódik.⁷ A ma Romániához tartozó Erdélyben a magyar történészek több kötetben tették közzé a külföldön tanult erdélyi diákok adattárát.⁸

Forráskiadás

Az eddig leírtakból következik, hogy a magyar történetírás rendkívül későn látott hozzá a hazai felsőoktatás írott forrásainak publikálásához. Nem készültek el a Nyugat-Európában szokásos matrikula-kiadások, és sokáig alig történt kísérlet az egyetemtörténet szempontjából fontos levéltári anyagok publikálására. E tekintetben is hatalmas változás következett be az elmúlt évtizedekben. Még az 1970-es évek végén megkezdődött a *Felsőoktatástörténeti kiadványok* című sorozat közzététele, amelyben többek között a magyar egyetemtörténet egyes korszakainak fontos dokumentumait publikálták.⁹ Az 1990-es években azután sorra jelentek meg hasonló kiadványok. Egy kötetben a középkori és kora újkori magyar egyetemalapítások levéltári iratait adták ki latin és magyar nyelven.¹⁰ A Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszékén egy főleg felsőoktatástörténeti forrásokat tartalmazó sorozat közzétételét kezdték meg,¹¹ de más kiadványaik is számos egyetemtörténeti dokumentumot, vagy azzal kapcsolatos tanulmányt tartalmaz-

5 A sorozatról írt részletes értékelést: SZABÓ 2014. A korszak feltárásához a legújabb kiadvány: SZABÓ 2017.

6 BÉKÉSI et al. 1993; SZABÓ 1999; SZÖGI-VARGA 1997; FATA-KURUCZ-SCHINDLING 2006.

7 Lásd: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/> [2017.08.29.]

8 TONK 1979; SZABÓ-TONK 1992; SZABÓ-SZÖGI 1998; SZABÓ-SIMON-SZÖGI 2014.

9 TÓTH-LADÁNYI 1981; SASHEGYI 1974.

10 SZÖGI 1995.

11 A *Fontes Rerum Scholasticarum* címet viselő sorozatban számos erdélyi protestáns akadémia hallgatói névsorát is közzölték.

nak.¹² A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában pedig több olyan kiadványsorozat is készül, amelyben többek között az egykori hazai egyetemek és akadémiák hallgatói névsorait adják közre a ma már feltárható levéltári anyagok alapján.¹³ Hozzá kell tennünk, hogy éppen az írásunk elején említett iratpusztulások miatt sokszor másodlagos forrásokat kell felhasználni egyetemeink és akadémiáink múltjának feltárásához. Az egyházi alapítású intézetek esetében az egyházi levéltárak dokumentumait, a professzorok esetleg fellelhető személyi hagyatékait, vagy a korabeli nyomtatványokat lehet felhasználni egyetemeink történetének megismeréséhez. Ez természetesen sokkal nehezebb munka, mintha az eredeti források rendelkezésre állnának. Az elmúlt három évtizedben alakult egyetemi levéltárak közül több is megkezdte az intézmény történetére vonatkozó fontos dokumentumok közzétételét.¹⁴

Magyar sajátosság, hogy egyes források közzétételéhez együtt kell működnünk a szomszédos országok levéltárosaival és történészeivel, hiszen az iratok nem kis része ezen országok levéltáraiban, vagy könyvtáraiban található. Szerencsére napjainkban ez az együttműködés már jól működik, sőt, egyre több esetben van példa a közös, kétnyelvű munkák kiadására is. Ez már csak azért is fontos kérdés, mert egykori magyar alapítású egyetemeknek több jogutódja lehet, akár több országban, és ilyenkor a leghelyesebb megoldás a múlt közös feltárása, ami az 1990 előtti években teljesen lehetetlen volt. Két érdekes példát szeretnék említeni. Az 1635-ben alapított nagyszombati (Trnava) egyetem 1777-ben Budán folytatta tevékenységét. 1950-ben azonban a katolikus teológiai fakultást leválasztották az egyetemről, és ebből a korból alakult ki 1992-ben a mai Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Ugyanakkor Szlovákiában, Trnavában 1992-ben is megalakult egy új egyetem, így ma három intézmény is az egykori egyetem folytatójának tekinti magát. Hasonlóan érdekes kérdés az egykori kolozsvári (Cluj-Napoca) egyetem utódjának a problémája. Mint említettük, itt 1581-ben alakult egyetem, de többszöri szünetelés miatt tényleges felsőfokú képzést csak 1698 után tudott végezni. A magyar kormány hivatalos állami egyetemet csak 1872-ben alapított Kolozsváron, amely az ország második tudományegyeteme lett. Miután 1919-ben a város Romániához került, az egyetemnek el kellett menekülnie Magyarországra, és 1921-ben Szeged városában talált helyet. Közben Kolozsváron román egyetem alakult. A második világháború alatt, 1940 és 1944 között újra magyar egyetem volt a városban, majd 1945-től egy-egy külön magyar és román egyetem, amelyeket 1959-ben egyesítettek. Ezek után érthető, hogy komoly vitákat válthat ki a térségben, annak a kérdése, hogy az egyes újkori egyetemeknek kik a jogutódjai és mikortól számíthatják történetüket.¹⁵

¹² Az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozatban jelennek meg ilyen írások.

¹³ Ezek közül megemlíthető a *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből*, valamint a *Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat* címet viselő kiadványok. Az e sorozatokban megjelent munkák megtekinthetők az ELTE Levéltár honlapján: <https://leveltar.elte.hu> [2017.08.29.]

¹⁴ Ilyen sorozatokat adtak ki Budapesten az Állatorvostudományi Egyetem, a Közgazdaságtudományi Egyetem (ma Budapesti Corvinus Egyetem), az egykori Kertészeti Egyetem (ma a Szent István Egyetem része), a Magyar Képzőművészeti Egyetem és a Magyar Iparművészeti Egyetem levéltárai.

¹⁵ A Selmecbányai (ma Banská Štiavnica, Szlovákia) Bányászati és Erdészeti Akadémia ugyancsak 1919-ben menekült Magyarországra, ahol részben a Sopron, részben a Miskolc városában található egyetemek a jogutódjai. Az 1912-ben Pozsony városában (ma Bratislava, Szlovákia) alapított egyetem 1923-ban Pécs városába költözött, miközben Bratislavában 1919-ben szlovák egyetemet alapítottak.

Egyetemtörténeti monográfiák

A valódi forráskutatásokon alapuló intézménytörténeti monográfiák készítésében jelentős elmaradás mutatkozott a magyar egyetemtörténet-írásban. A legrégebb magyar egyetem – a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem – történetéről az első modern összefoglalás csak a 300. évforduló után az 1930-as évek közepén készült el. Ezután a 350. évfordulóra is kiadtak egy monográfiát.¹⁶ Ugyancsak még az 1980-as évek közepén ünnepelték az egykori Selmecbányai (ma Banská Štiavnica, Szlovákia) Bányászati és Erdészeti Akadémia alapításának 250. évfordulóját, s ekkor már igen jó színvonalú kötetek jelentek meg,¹⁷ amelyek természetesen a közelmúlttal kevesebbet foglalkoztak. El kell mondanunk, hogy a politikai körülmények sokáig nem kedveztek az objektív történetírásnak, hiszen nemcsak a 20. század egészének, de a 19. század második felének megítélését is sokáig befolyásolta a marxista történelemfelfogás, amelytől eltérő véleményt megfogalmazni ugyan lehetett, de hivatalosan publikálni nem. Hozzá kell tennünk, hogy a források feldolgozatlansága is nehezítette a komoly egyetemtörténeti monográfiák elkészítését. Mint a világon mindenütt, Magyarországon is a különböző egyetemi jubileumok alkalmából fordul komoly figyelem az intézmények múltja felé. Ilyenkor ki lehet adni igen jól mutató, reprezentatív kiadványokat, amelyek azonban nem komoly forrásfeldolgozáson alapulnak, így komoly tudományos értékük nincsen. Az ilyen munkák elkészítéséhez ugyanis napjainkban már tudományos szakemberek összefogására és több éves munkájára van szükség.

Az 1990-es évektől kezdve a politika már nem akadályozta ezt a munkát, így lassan megkezdődtek az ilyen típusú kutatások is. A budapesti tudományegyetem a 2000-es évek elején jelentetett meg egy olyan monográfiát, amely már objektíven tárgyalta a legrégebb magyar egyetem múltját.¹⁸ Az immár 235 éves Budapesti Műszaki Egyetem múltjának igen gazdag az irodalma, 2005-ben magyar és angol nyelven tett közzé egy hasznos, de nem monográfia jellegű kiadványt.¹⁹ A 200 éves erdészeti felsőoktatási jubileum alkalmából már példamutató munka készült, amely külön kötetben tárgyalta az intézménytörténetet és egy másikban az intézmény tudományos teljesítményét.²⁰ Az egykori magyar kolozsvári egyetem történetéről a mai Romániában élő magyar történészek számos kötetet jelentettek meg, amelyek közül csak a legutóbbit említjük meg,²¹ örömmel konstatálva azt a tényt, hogy a téma kutatásának immár nincs politikai akadálya. Az említett kolozsvári egyetemnek egy másik utódja a hazai Szegedi Tudományegyetem, amely megkezdte egy többkötetes, levéltári kutatáson alapuló monográfia készítését, amelyből eddig az első kötet jelent meg.²² A 20. század elején alapított új egyetemek közül a Debreceni Tudományegyetem centenáriumára jelent meg egy monográfia, amely már igen alaposan és reálisan mutatta be az ún. szocialista korszakot is.²³ A hasonló korú Pécsi Tudományegyetem éppen idén emlékezik 650 évvel ezelőtt alapított elődjére. Hosszú évszázadok után csak

¹⁶ SINKOVICS 1985.

¹⁷ ZSÁMBOKI 1985.

¹⁸ SZÖGI 2003.

¹⁹ NÉMETH 2005.

²⁰ ERDÉSZETI 2008. A harmadik kötet adattár.

²¹ GAAL 2012.

²² SZÖGI–VARGA 2011.

²³ OROSZ–BARTA 2012.

a 19. században indult újra a városban a felsőoktatás. Ennek történetét mutatta be egy nemrég megjelent kiadvány.²⁴ Természetesen nincs módunk valamennyi, az említettek-nél általában fiatalabb egyetemek kiadványait megemlíteni, de összességében úgy látszik, hogy pozitív folyamat indult el a hazai felsőoktatás múltjának szakszerű feldolgozásában. Meg kell említenünk, hogy a magyar kultúrpolitika nagy hiányossága, hogy világnyelven sajnálatosan még most is kevés történeti munka jelenik meg, így bizony kevesen értesülhetnek a magyar történetkutatás eredményeiről. Egy angolul megjelent, összefoglaló jellegű munkára azért utalok, hogy a külföldi szakemberek ebből is tudjanak tájékozódni a magyar felsőoktatásról.²⁵

A magyar felsőoktatás fontosabb korszakai

A magyar egyetemek történetének nagy az irodalma, és az 1980 előtti munkákról szakkibbliográfiákból is lehet tájékozódni.²⁶ Ha az egyes történeti korszakokat vesszük figyelembe, akkor a középkor esetében a kutatások, a már említett okok miatt, főleg arra irányulnak, hogy a külföldi egyetemeken tanult magyarországi diákok külföldi és hazai karrierpályáját minél pontosabban felderítsék. Ennek érdekében az elmúlt évtizedekben és napjainkban is komoly vizsgálatok folynak a katolikus székes- és társaskáptalanok összetételéről, a kanonokok egyházi és politikai szerepének tisztázásáról, beleértve sokuk egyetemi tanulmányok utáni pályáját. Természetesen törekszünk azon külföldi források feltárására is, amelyek külföldi levéltárakban és könyvtárakban maradtak meg az ottani magyarok tanulmányairól. Ezek felkutatását a magyar történettudomány több mint 100 éve megkezdte²⁷ és napjainkban is folytatja.²⁸

A 16–18. század felsőoktatás történetének különösen gazdag az irodalma. E korszakban a magyar protestáns felsőoktatást az úgynevezett kollégiumi típusú iskolák jelentették, ahol a gimnáziumi oktatás mellett voltak olyan akadémiai tagozatok, amelyek felkészítettek a későbbi külföldi egyetemi tanulmányokra. Annak ellenére, hogy a török elfoglalta az ország egyharmadát, a maradék részeken ezek az iskolák virágoztak és sok hallgatót vonzottak. Az evangélikusoknak főleg a részben német lakossággal is rendelkező vidékeken voltak ilyen líceumaik (Nagyszében – ma Sibiu, Brassó – ma Braşov Romániában; Eperjes – ma Prešov, Lőcse – ma Levoča, Késmárk – ma Kežmarok, Pozsony – ma Bratislava Szlovákiában; és Sopron Magyarországon). A reformátusoknak a magyarlakta vidékeken működtek híres kollégiumaik (Debrecen, Sárospatak, Pápa a mai Magyarországon; Kolozsvár – ma Cluj-Napoca, Nagyenyed – ma Aiud, Marosvásárhely – ma Târgu Mureş Romániában). Az unitáriusok Erdélyben Kolozsváron (ma Cluj-Napoca Romániában) tartottak fenn ilyen kollégiumot. Ezek az iskolák, valamint a már említett jezsuita akadémiák tartották életben a magyar értelmiség képzését a török hódoltság alatti, legnehezebb másfél évszázadban, sőt, még utána is. Minden egyes líceumnak és kollégiumnak már a 19. században elkezdtek feldolgozni a történetét, de kétségtelen, hogy e korai

²⁴ FEDELES et al. [2011].

²⁵ KARDOS–KELEMEN–SZÖGI 2011.

²⁶ MÁRKUS–MÉSZÁROS–GAZDA 1985; LADÁNYI–VÉGH 1981. A későbbi időszak irodalmáról a *History of University* című folyóiratban jelentek meg adatok.

²⁷ SCHRAUF 1902; VERESS 1915; VERESS 1941; GÁBRIEL 1938.

²⁸ GABRIEL 1986.

munkák inkább az egyes adatokat csupán felsoroló, de nem elemző jellegűek voltak. Az elmúlt években e tekintetben is változás indult el, és megkezdődött a korszerű, részletes forrásfeltáráson alapuló, intézménytörténeti monográfiák készítése.²⁹ Ugyanakkor még nagyon sok a hátralévő feladat e területen is.³⁰

A 18. század közepén egész Közép-Európában és Magyarországon is a felvilágosult abszolutizmusnak nevezett korszakban megkezdődött az állam által irányított oktatáspolitikai korszaka. Ennek pontos cezúrája a magyar történelemben az 1777-es év, amikor Mária Terézia magyar királynő kiadta az oktatásügyet szabályozó rendeletét, a *Ratio Educationist*.³¹ Ebben a felsőoktatás szervezetét is részletesen szabályozta, az ország közepébe, Budára helyezve az egyetlen hazai egyetemet, valamint létrehozva hat királyi akadémiát,³² ahol két-két évfolyamból álló bölcsészeti és jogi képzés folyt. A korszak művelődésügyéről kitűnő összefoglaló munkák állnak rendelkezésre.³³ Az 1777-ben kialakult rendszer egészen 1848-ig határozta meg a Magyar Királyság felsőoktatásának szerkezetét. E korszakból még nagy adósságunk egy részletes forráskiadvány elkészítése. Itt kell megjegyeznünk, hogy Magyarországon – egész Európában a legtovább – 1844-ig volt a hivatalos államigazgatás és így az egyetemi oktatás nyelve a latin, így e források is ezen a nyelven íródtak. A soknemzetiségű Magyarországon a latin nyelv minden etnikum számára elfogadható, neutrális nyelv volt, és a magyar tannyelv bevezetése azonnal sok konfliktust generált a nemzetiségek között.³⁴

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc első magyar polgári kormánya törvényben mondta ki az egyetlen magyar egyetem függetlenségét a bécsi császári udvar befolyásától, valamint a korban oly fontos tanszabadság eszméjét. Komoly reformokra nem maradt idő, bár a tervek és javaslatok elkészültek. Az orosz intervencióval leverett szabadságharc után az osztrák birodalmi abszolutizmus keretében vezették be a Leo Thun miniszter nevével fémjelzett egyetemi reformot. E reform sok tekintetben pozitív intézkedéseket tartalmazott és korszerűsítette az egyetemi képzést, ugyanakkor ezt olyan központosítás keretében tette, amely Magyarországon senkinek sem, még a nemzetiségeknek sem volt elfogadható. Ilyen intézkedés volt például a német tannyelv bevezetése, amely a német nemzetiségen kívül senkinek sem volt hasznos. 1860-ban a korábbi intézkedéseket visszavonták és engedélyezték a magyar tannyelv visszaállítását.³⁵

Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés létrehozta az Osztrák–Magyar Monarchiát, és az ezt követő fél évszázad volt a magyar felsőoktatás egyik legnagyobb fejlődést hozó korszaka. Ekkor épült ki a magyar egyetemek és főiskolák teljes spektruma, óriási infrastrukturális fejlesztések történtek, és a magyar egyetemi képzés színvonala

²⁹ BARCZA 1988; DIENES–UGRAI 2013.

³⁰ Jó összefoglalás e korszakról is: MÉSZÁROS 1981.

³¹ Ennek és az 1806-ban megjelent másik hasonló rendeletnek a kiadását lásd RATIO 1981.

³² A hat akadémia székhelye 1784 után: Győr, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Horvátországban Zágráb, és ide számítjuk Erdélyben Kolozsvár hasonló, bár nem az említett rendeletben létesített tanintézetét.

³³ KOSÁRY 1980.

³⁴ Figyelemre méltó, hogy ugyanakkor a latin, majd később a német oktatási nyelv sok külföldi diákot is vonzott Magyarországra. Speciális kezdeményezésünk, hogy külön kutatást végeztünk a Magyarországon tanuló külföldi diákokról, és e kutatás első eredményeit könyv alakban közzé is tettük: HEILAUF 2006.

³⁵ A korszak felsőoktatás-történetének legjobb összefoglalása: SASHEGYI 1974. 3–86.

felzárkózott a jobb európai egyetemek színvonalához. A kutatók megállapítása szerint Magyarországon különösen a tudományos alapképzés lett igen magas színvonalú. A hazai alapképzés olyan erős volt, hogy ezekkel az alapokkal a kiváló képességű diákok jól boldogultak a későbbiekben a legjobb európai egyetemeken vagy kutatóintézetekben. Ezt később számos, külföldön nagy karriert befutó tudós pályája is bizonyította. Az egyre nagyobb számban egyetemekre tóduló diákok tömege újabb és újabb intézmények alapítását tette szükségessé, de erre a 20. század legelején csak lassan történtek próbálkozások. Felmerült az egyetemeknél oly szokásos probléma: hogyan oldják meg az elitképzés és a tömegképzés szorító ellentmondását?

A 19–20. század fordulója körül már a politika is egyre inkább megjelent az egyetemek falain belül. A tanári kar kevésbé, azonban a hallgatóság egyre inkább megoszlott a konzervatív, keresztény nemzeti értékeket képviselők és szociáldemokrata, később még ennél is radikálisabb nézeteket vallók csoportjaira. Ez utóbbi csoport vette kezébe a hatalmat rövid időre Magyarországon az első világháború utáni zavaros időkben, és néhány hónapig még a kommunista ideológiát valló tanácsköztársaságot is létrehozták. Természetesen e néhány mondatban nem lehet érzékeltetni a korszak összes problémáját és ellentmondásait, de talán ebből is érzékelhető, hogy a korszak történeti megítélése a 20. században nem lehetett semleges, hanem az uralkodó ideológia által meghatározott.

A fentiekből következik, hogy már a kiegyezés utáni fél évszázad felsőoktatás-politikájának megítélése is nagyon sokat változott az elmúlt száz esztendőben. Másképpen ítélték meg a nemzetiségek későbbi történései és másképpen a magyar történések. Eltérő volt a megítélése a két világháború között és természetesen az úgynevezett szocialista korszakban. E feldolgozások egyike sem tekinthető ma már teljesen elfogadhatónak, így inkább a korszak tudománytörténetének az egyes szakterületek fejlődését bemutató munkái számítanak maradandó értékűnek. A szakmunkák közül főleg a dualizmus oktatáspolitikusainak, minisztereinek életútját és egyetempolitikáját bemutató feldolgozások érdemelnek említést.³⁶ Készültek olyan kiadványok is, amelyek adatokban igen gazdagok, de szemléletük ma már elavultnak tekinthető.³⁷ 1990 előtt, a kommunista diktatúra idején természetesen alaposan feldolgozták az 1918–1919-es évekbeli felsőoktatási reformtervek témáját úgy, hogy annak csupán pozitív vonásait mutatták be.³⁸

A két világháború között teljesen újjá kellett szervezni a területében megcsonkult magyar államot, így annak oktatásügyét is. Érdekes módon a teljesen meggyengült, háborúban vesztéses államban gyors fejlődésnek indult a felsőoktatás és a tudományos kutatás. Ennek oka részben az volt, hogy a trianoni békében megtiltották a magyar haderő fejlesztését, így az állami költségvetésből arányaiban sokkal többet fordíthattak oktatásügyre, mint korábban. A kor híres kultuszminisztere, Klebelsberg Kuno elérte, hogy az állam új egyetemeket alapított, hatalmas beruházásokat valósított meg. Egyben azt is, hogy nagyszámú ösztöndíjjal támogatták a nemzetközi tudományos kapcsolatokat, és Európa számos városában hoztak létre magyar kulturális és tudományos intézeteket.³⁹ A szocializmus időszakában Klebelsberg nevét csak negatív kontextusban említették, azóta viszont

36 FELKAI 1979; MANN 1982; MANN 1993; MANN 1994; FELKAI 2004.

37 LADÁNYI 1969.

38 LADÁNYI 1965.

39 Ilyenek voltak a Berlinben, Bécsben és Rómában felállított *Collegium Hungaricumok*, valamint a számos egyetemen felállított magyar tanszék vagy intézet.

elkészültek a korszakot objektíven bemutató munkák.⁴⁰ A háborús években is történtek változások az egyetemek szervezetében. Amikor 1940-ben visszacsatolták Magyarországhoz Észak-Erdélyt, a magyar állam presztízs kérdésnek tekintette, hogy Kolozsváron újra létrehozza a magyar egyetemet. Tette ezt azon az áron is, hogy a hazai, három, vidéki egyetemen bezártak egy-egy fakultást. Ez az egyetem 1940 és 1944 között öt karral működött. Itt kell megjegyeznünk: a nemzetiségi politikában mind a magyar, mind a szomszédos országok kölcsönös hibákat követtek el. A magyar kultúrpolitika 1918 előtt helytelenül nem engedte a román, vagy a szlovák nyelvű felsőoktatási intézmények létesítését, majd 1918 után ugyanezt tették, hasonlóan hibásan, az újonnan megalakult nemzeti államok a magyar egyetemekkel és főiskolákkal. A két világháború közti magyar egyetempolitika kapcsán nem kerülhető meg az 1920-ban bevezetett *numerus clausus*-törvény kérdése. Ez a törvény korlátozta az egyetemre felvehető hallgatók számát, méghozzá a nemzetiségek arányában. Tekintettel arra, hogy a nemzetiségek óriási többsége a trianoni béke után a határokon kívülre került, a törvény elsősorban a zsidó származású diákok felvételét korlátozta. A törvény korlátozó szabályain 1928-ban enyhítettek, de a háború folyamán bevezetett „zsidó törvények” hatására egyre inkább megnehezült a magyar zsidóság egyetemre való bekerülése. Az igazságtalan és helytelen törvény problémája évtizedek óta kutatott téma, és napjainkban is sokan foglalkoznak e kérdéssel. Mivel a témának jelentős politikai vonzatai vannak, fontos, hogy a kutatók minden, a témával kapcsolatos forrást szigorú kritikával vizsgáljanak meg, azokat publikálják, s ennek alapján készüljön el a kérdést feldolgozó monográfia.

A legkevésbé feldolgozott téma az államszocializmus magyarországi felsőoktatáspolitikájának kérdése. Jóllehet a rendszerváltás óta már csaknem három évtized telt el, mégsem mondhatjuk, hogy megtörtént a korszak egyetempolitikájának hiteles feltárása. Természetesen kisebb összefoglaló munkák még az 1980-as évek végén megjelentek,⁴¹ de ezeket aligha lehet objektívnak tekinteni. Magyarországon a Kommunisták Pártja 1948-ban vette át a hatalmat, és szovjet mintára totális ideológiai diktatúrát vezetett be. Szándékában állt a teljes magyar értelmiség lecserélése, ezért – talán a műszaki értelmiség kivételével – nagyon sok professzort bocsájtottak el állásából, és szovjet mintára szervezték át a magyar felsőoktatást. A klasszikus szerkezetű egyetemeken megszüntették a teológiai karokat, önálló szakegyetemeket szerveztek az orvosi karokból, majd apró szakegyetemek sokaságát hozták létre. Mindez egy Szovjetunió méretű országban talán érthető szervezeti forma, de Magyarországon működésképtelen struktúra volt. A másik jelentős intézkedés a felvételi rendszer ugyancsak igazságtalan átalakítása volt. Célul tűzték ki a munkás- és parasztszármazású hallgatók számának olyan erőteljes növelését, hogy akár a 70%-ot is elérje. Ennek érdekében kiváló, de értelmiségi származású hallgatók nem kerülhettek be az egyetemre. Ugyanígy nem vették fel a gazdagabb parasztszámú gyermekeiket, vagy azokat, akik egyházi középiskolákban tanultak korábban. Bevezették az orosz nyelv és az ideológiai tárgyak kötelező tanítását, és természetesen megszüntették az egyetemek autonómiáját. A döntések végső fokon mindenütt a kommunista párt állami és helyi szervezeteinek vezetésében születtek meg. A legdurvább diktatúra 1956-ig, a magyar forradalom kitöréséig tartott, de annak leverése után is még legalább 1963-ig folytatódott.

⁴⁰ UJVÁRY 2014. A korszak újabb feldolgozásai közül lásd még: LADÁNYI 2000; LADÁNYI 2002.

⁴¹ LADÁNYI 1986.

A konszolidálódó szocialista rendszer az 1960-as évek közepén reformokat vezetett be. 1963-ban megszüntették a felvételinél a származás szerinti kategorizálást, és egyre inkább a tanulmányi eredmény számított. Természetesen a rendszer hívei ekkor is előnyt élveztek, így például a valamely kommunista kitüntetéssel rendelkező szülők gyermekei ekkor is pozitív diszkriminációban részesültek, s kötelezően megnehezítették az egyházi gimnáziumokból érkező diákok felvételét. Ugyanakkor igazságtalanok lennénk, ha nem ismernénk el az 1970-es és 1980-as években bekövetkezett fejlődést. Jelentős egyetemi építkezések zajlottak, az ideológiamentes kutatások egyre nagyobb támogatásban részesültek, és az egyetemi képzés színvonala kétségtelenül emelkedett. Arányaiban alacsony volt a hallgatói létszám a szigorú felvételi követelmények miatt, de az egyetemre bekerültek között nagyon kicsi volt a lemorzsolódás, szinte mindenki megszerezte a diplomáját. Az 1980-as években már egyre kevésbé érvényesült az egyetemeken az ideológiai diktatúra, s azt mondhatjuk, hogy a magyar egyetemeken sokkal szabadabb lett a légkör, mint sok más szocialista országban. A szocialista korszak teljes felsőoktatás-történetét még nem tárgyaltuk fel. Tudnunk kell, hogy korszak értékes forrásait nem csupán az állami és intézményi levéltárakban kell keresni, hanem a kommunista párt központi és helyi szervezeteinek archívumaiban, hiszen a döntések jelentős része itt született meg. Az állampárt iratait 1993-ban államosították, és ha hiányokkal is, azokat ma már a Magyar Nemzeti Levéltár egységei őrzik. Kétségtelen, hogy a fontos iratok egy része a rendszerváltás éveiben megsemmisült vagy kallódik. Ez is nehezíti a kutatást, és az is, hogy szükséges egy olyan történelmi távlat, amely lehetővé teszi a történések objektív megítélését. Mint említettem, napjainkban születnek olyan monográfiák, amelyekben van már olyan fejezet, amelyik reálisan mutatja be az 1950-es vagy 1960-as évek egyetemi eseményeit.⁴² A korszak átfogó monográfiája még nem született meg, de biztató jel, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és az egyetemek is támogatják az egyetemtörténeti kutatásokat.⁴³

Az egyetemi ifjúság szerepe a magyar forradalmi mozgalmakban

A modernkori magyar történelemben az egyetemi ifjúság háromszor is jelentős szerepet játszott azokban a forradalmi eseményekben, amelyek meghatározóak voltak az ország sorsának alakításában. Az első ilyen esemény az 1848-as magyar forradalom megindítása, azaz 1848. március 15-e, amely ma is nemzeti ünnepnek számít Magyarországon. Ezen a napon a pesti egyetem ifjúsága csatlakozott ahhoz a fiatal reformerek által elindított mozgalomhoz, amely azután lendületet adott a reformkövetelések megvalósításához. A politikai vezető szerepet természetesen a nemesség és az arisztokrácia reformpárti csoportja vette a kezébe, de a mozgalom győzelméhez szükséges volt az egyetemi és akadémiai ifjúság országos és egységes fellépése. 1848-ban szinte valamennyi magyar egyetemen és akadémian a diákok írásba foglalták követeléseiket, és minden intézmény tanári kara az intézményi reformokra vonatkozó terveket dolgozott ki.⁴⁴ E tervek a szabadságharc katonai eseményei következtében akkor nem valósultak meg, de a későbbi korszakokban felhasználták őket. Az egyetemi ifjúság nagy számban csatlakozott a magyar szabadságharc

⁴² Ilyenek például: LENGVÁRI–POLYÁK 2013; PAPP 2014–2015.

⁴³ A Magyar Tudományos Akadémia és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem 2013-ban közösen támogatta egy Egyetemtörténeti Kutatócsoport létesítését, Draskóczy István egyetemi tanár vezetésével.

⁴⁴ A témának intézményenként is gazdag az irodalma. Rövid összefoglalás: SZÖGI 2011. 87–103.

hadseregéhez, és abban egy külön egyetemi légió is működött 1848–1849-ben.⁴⁵ Érdemes megjegyezni, hogy az elmúlt, közel 170 esztendőben minden magyarországi politikai és különösen ifjúsági mozgalom meghatározta viszonyulását 1848-hoz, és igyekezett annak folytatójaként feltüntetni önmagát. Ez igaz valamennyi egyetemi mozgalomra is, s ezért a hazai egyetemtörténet-írásnak ez is egy állandó és érdekes témája.⁴⁶

A második, már sokkal kevésbé egységesen megítélt időszak az 1918–1919-es évek forradalmi. A magyar történetírás korszakonként eltérően viszonyult az ekkori eseményekhez. Az államszocializmus időszakában a vesztes első világháború után kialakult mozgalmat polgári demokratikus forradalomként, az 1919 tavaszán bekövetkezett kommunista hatalomátvételt szocialista forradalomként határozták meg. E korszakban az egyetemi ifjúság erősen megosztott volt. Volt egy kisebb, de ekkor igen nagy befolyást szerzett baloldali csoport, amely a legradikálisabb változások bevezetését szorgalmazta. Ők a társadalmi haladás megvalósítása érdekében és az európai baloldali forradalmak nemzetközi győzelmében reménykedve még a kommunista hatalomátvételt is támogatták. Mindezt tették akkor, amikor az ország egyre nagyobb részét szállták meg a szomszédos országok hadseregei, és az országgal még a békeszerződést sem kötötték meg. A korszakban számos egyetemi reformterv született, amelyek egy része kétségtelenül hasznos lett volna, ha megvalósul, de ezek olyan diktatúrával párosultak, amelyet a társadalom döntő többsége elutasított. Az 1950–1990 közötti történetírás e diákmozgalmakat „haladónak” minősítette és mindazokat, akik másként vélekedtek „reakciónak”.⁴⁷ A korszakban számos más diákmozgalom és csoportosulás is létezett, de ezek történetének forrásai részben nem maradtak meg, részben évtizedekig ezek működéséről semmilyen publikáció nem készülhetett. A rendszerváltás után jelenhettek meg olyan munkák, amelyek már nem egyoldalúan próbálták vizsgálni a korszak történéseit.⁴⁸ Érdemes megemlíteni, hogy készült néhány olyan segédlet is, amelyek tájékoztatnak a 19–20. század magyarországi egyetemi mozgalmairól is.⁴⁹

A harmadik, máig hatóan nagyon fontos forradalmi esemény az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc időszaka. Ennek előkészítésében és megindításában döntő szerepet vállalt a hazai egyetemi ifjúság. Maga a forradalom 1956. október 23-án az egyetemek diákjainak a lengyelországi mozgalmak melletti szimpátiatüntetésével kezdődött, amely rövid idő alatt a kommunista diktatúra elleni tüntetésbe csapott át. E rövid kéthetes mozgalmat a szovjet hadsereg véres beavatkozása verte le. A visszaállított hatalom ettől kezdve az eseményeket ellenforradalomnak minősítette, és amennyire lehetett, elhallgatta a tényleges történéseket. E rövid időszak alatt is fontos tervek születtek az egyetemeken és főiskolákon, többek között az egyetemi autonómia visszaállítása érdekében. A forradalom leverése után véres megtorlás következett, sok tanárt és diákot távolítottak el az egyetemekről, még többen voltak kénytelenek külföldre menekülni. A közelmúltban egyre több publikáció jelent meg, amelyekben végre a valódi igazságot lehetett elmondani 1956 egyetemi mozgalmairól.⁵⁰

45 Lásd ÁCS 2001.

46 SZÖGI 1999.

47 LADÁNYI 1978.

48 VICZIÁN 2002.

49 VICZIÁN 1978; GERGELY–ÓLMOSSI 2014.

50 VÁRALLYAY 1992; KISS 2006; FRIVALDSZKY 2006; SARKADY 2006; OSVÁTH–ZSIDI 2007; NÉMETHNÉ–SZABÓ–VIDA 2009. A visszaemlékezések közül: GÖMÖRI 2006.

Egyetemi ifjúsági egyesületek

A felsőoktatás kutatásának egyik kiemelten fontos eleme, hogy feltárjuk az egyetemi és főiskolai hallgatóság speciális diákszervezeteinek történetét, és kutassuk az egyetemi élet „hétköznapijainak” történetét is. Ez a téma ma már fontos eleme az európai egyetemtörténet-írásnak, de Magyarországon ennek még nincsenek nagy hagyományai. Ennek csak részben oka az ilyen típusú források esetleges hiánya, hiszen az egyre rendezettebb egyetemi levéltárakban ma már nem kevés iratot lehet e témakörben is gyűjteni. Fontosabb ok, hogy eddig a klasszikus intézmény- és tudománytörténeti kutatásokat sem tudták sok helyen elvégezni, ezért szorult háttérbe az ilyen témák feldolgozása.

Egyetemi vagy főiskolai diákegyesületekről Magyarországon nagyjából a 18. század végétől kezdve beszélhetünk. 1848 előtt általában irodalmi, nemzeti jellegű olvasóköri, társaságok alakultak a hazai felsőoktatási intézményekben, hiszen a 19. század egyik legfontosabb kérdése volt minden nemzetiség számára a nemzeti nyelv és kultúra ápolása és politikai mozgalmainak segítése. A bécsi kormányzat általában tiltotta mindenféle egyesület létrejöttét, mégis más-más néven ezek minden felsőoktatási intézményben újra és újra megalakultak és végezték vállalt tevékenységüket.⁵¹

Az 1848–1849-es magyar szabadságharc leverése után 1862-ig semmilyen diákegyesület működését nem engedélyezték, s ezután is sokáig csupán segélyegyletek, olvasóköri, önképző egyletek működtek a magyar egyetemeken. A német egyetemi életben oly jellemző „Burschenschaft”-ok Magyarországon nem jöttek létre. A 19. század legvégén a diákegyesületek kezdtek politikai jelleget öltetni és egyben differenciálódni. Budapesten például az Egyetemi Körön mint a legnagyobb diákszervezeten belül úgynevezett „Reform Párt”-nak, „Középpárt”-nak és „Nemzeti Párt”-nak nevezett csoportok jöttek létre, amelyek egymástól már világnézeti és politikai nézeteikben különböztek. A 20. század elején egyre több, felekezeti alapon álló diákegyesület is alakult, amelyek esetenként egymás ellen is felléptek, máskor összefogtak a materialista világnézetet hirdetőkkel szemben.⁵² A szabadgondolkodó, materialista világnézetet valló diákok 1908-ban alapították meg a Galilei Körnek nevezett egyesületüket, amelynek tagjai vezető szerepet játszottak az 1918–1919-es forradalmi eseményekben.⁵³

A két világháború között létező egyetemi ifjúsági egyesületekről évtizedekig nem készültek feldolgozások. Ilyenek a közelmúlt éveiben jelentek csak meg.⁵⁴ A második világháború után teljesen új korszak kezdődött az egyetemi diákszervezetek számára is. A régi egyesületek működését legkésőbb 1947-ben betiltották. A különböző politikai pártoknak ifjúsági szervezetei alakultak, az egyetemi és főiskolai diákságnak pedig egységes szervezetet igyekeztek létrehozni. Ilyen volt az 1945 novemberében megalakult Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ). A korszak figyelemre méltó, pozitív kezdeményezése volt a tehetséges parasztfiatalokat segítő, egyébként még a háború

⁵¹ A korszak egyesületeiről a legkiválóbb munka már az 1960-as évek elején megjelent: BODOLAY 1963.

⁵² Megemlíthető az 1888-ban alakult katolikus Szent Imre Kör. Lásd: CSIKY 2007. A református egyetemi hallgatók 1901-ben alapították meg a Bethlen Gábor Kört. 1903 szeptemberében jött létre a Makkabea Cionista Egyetemi Hallgatók Egyesülete, amely a hazai cionista mozgalom központjává vált.

⁵³ E kör történetének gazdag volt az irodalma az államszocializmus éveiben. Lásd TÖMÖRY 1960; KENDE 1974.

⁵⁴ UJVÁRY 2010; KEREPESZKI 2012.

előtti kezdeményezésekből kifejlődő Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ), amely nagyon sok szegény sorsú fiatal egyetemre jutását segítette.⁵⁵ Az 1950-es években szovjet mintára csak egyetlen, a kommunista párt által irányított ifjúsági szervezet létezhetett, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége. Ennek csődjét is jól mutatta az egyetemi hallgatók aktív részvétele az 1956-os forradalomban. A forradalom alatt a diákok újjá akarták szervezni a MEFESZ-t, ezt azonban a győztes hatalom megtiltotta, és 1957-től 1989-ig újra csak egyetlen, egységes ifjúsági szervezet volt, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ), amelynek természetesen minden egyetemen és főiskolán voltak szervezetei.⁵⁶ A rendszer sajátossága volt, hogy esetenként az ellenzéki törekvések éppen a tömeges méretű, tehát nemcsak elkötelezetteket magába foglaló KISZ-tagságon belül jelentkeztek. Ilyen volt például az 1968-as nyugat-európai események hatására a budapesti bölcsészeti karon belüli reformmozgalom, amely az egyetemi oktatás demokratikusabbá tételét és számos szervezeti reformot kívánt elérni.⁵⁷ A mozgalmat természetesen rövid időn belül felszámolták.

*

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a magyar egyetemtörténeti kutatás jelentős eredményeket ért el az elmúlt negyedszázadban és sok elmaradását pótolta. Kiemelhető az egyetemtörténeti források rendezése és folyamatos publikálása, az új típusú adatbázisok készítése és a korábban tabutémának számító kérdések feldolgozása. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy mindegyik területen még nagyon sok a tennivalónk, hogy a hazai és a nemzetközi történettudomány reális és hiteles képet kaphasson a magyar felsőoktatás múltjáról.

IRODALOM

- ÁCS 2001 Ács Tibor: *Hadi tanfolyam a Bölcsészeti Karon és a Pesti Egyetemi Légió (1848–1849)*. Budapest, 2001.
- BARCZA 1988 *A Debreceni Református Kollégium története 1538–1988*. Szerk. BARCZA József. Budapest, 1988.
- BÉKÉSI et al. 1993 *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. 1–3. Szerk. BÉKÉSI Imre – JANKOVICS József – KÓSA László – NYERGES Judit. Budapest–Szeged 1993.
- BODOLAY 1963 BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*. Budapest, 1963.
- CSIKY 2007 CSIKY Balázs: A Szent Imre Kör. In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére, születésének ezredik évfordulója alkalmából*. Szerk. KERNY Terézia. Székesfehérvár, 2007. 145–151.

⁵⁵ A NÉKOSZ 1946 júliusában alakult meg, de működését a diktatúra 1949 júliusában beszüntette. Lásd PATAKI 2005.

⁵⁶ GERGELY 2008.

⁵⁷ Az 1969-es eseményekre lásd PÁL 2013. 124–154.

- DIENES–UGRAI 2013 DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak, 2013.
- ERDÉSZETI 2008 *Az erdészeti felsőoktatás 200 éve. Emlékkönyv Selmecbánya 1808 – Sopron 2008*. 1–3. Sopron, 2008.
- FATA–KURUCZ–SCHINDLING 2006 *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Ed. FATA, Márta – KURUCZ, Gyula – SCHINDLING, Anton. Stuttgart 2006.
- FEDELES et al. [2011] FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, [2011].
- FELKAI 1979 FELKAI László: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest, 1979.
- FELKAI 2004 FELKAI László: *Portrék a dualizmus korának kultuszminisztereiről*. Budapest, 2004.
- FRIVALDSZKY 2006 FRIVALDSZKY János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról*. Budapest, 2006.
- GAAL 2012 GAAL György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, 2012.
- GÁBRIEL 1938 GÁBRIEL Asztrik: Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. *Egyetemes Philológiai Közlöny*, 48. (1938) 182–210.
- GABRIEL 1986 GABRIEL, Astrik L.: *The University of Paris and its hungarian students and masters during the reign of Louis XII and Francois Ier*. Notre Dame–Frankfurt am Main, 1986.
- GERGELY 2008 GERGELY Ferenc: *A KISZ története 1957–1989*. Budapest, 2008.
- GERGELY–ÓLMOZI 2014 GERGELY Ferenc – ÓLMOZI Zoltán: *A magyar ifjúság történetének kronológiája 1914–1991*. Budapest, 2014.
- GÖMÖRI 2006 GÖMÖRI György: *Az én forradalmam. Emlékezések és írások az 1956-os forradalomról*. Budapest, 2006.
- HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016 HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2017 HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*. II. (Adattár). Budapest, 2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- HEILAUF 2006 HEILAUF Zsuzsanna: *Külföldi hallgatók magyar felsőoktatási intézményekben I. 1635–1919. Foreign students in hungarian higher educations institution between I. 1635–1919*. Budapest, 2006.

- KARDOS–KELEMEN–SZÖGI 2001 KARDOS József – KELEMEN Elemér – SZÖGI László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, 2001.
- KENDE 1974 KENDE Zsigmond: *A Galilei Kör megalakulása*. Budapest, 1974.
- KEREPESZKI 2012 KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945*. Máriabesnyő, 2012.
- KISS 2006 KISS Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged*. Szeged, 2006.
- KOSÁRY 1980 KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1980.
- LADÁNYI 1965 LADÁNYI Andor: A Tanácsköztársaság felsőoktatási politikájának kérdéséhez. *Századok*, (1965):1–2. 152–171.
- LADÁNYI 1969 LADÁNYI Andor: *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*. Budapest, 1969.
- LADÁNYI 1978 LADÁNYI Andor: Az egyetemi ifjúság az 1918–1919. évi forradalmak időszakában. In: *A haladó egyetemi ifjúság mozgalmai Magyarországon 1918–1945*. Szerk. SZABÓ Ágnes. Budapest, 1978. 13–93.
- LADÁNYI 1986 LADÁNYI Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest, 1986.
- LADÁNYI 2000 LADÁNYI Andor: *Klebsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, 2000.
- LADÁNYI 2002 LADÁNYI Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. Budapest, 2002.
- LADÁNYI–VÉGH 1981 *Magyar felsőoktatás-történeti irodalom 1945–1979. Bibliográfia*. Szerk. LADÁNYI Andor – VÉGH Ferenc. Budapest, 1981.
- LENGVÁRI–POLYÁK 2013 *A pécsi bölcsészkar bölcsője*. Szerk. LENGVÁRI István – POLYÁK Petra. Pécs, 2013.
- MANN 1982 MANN Miklós: *Trefort Ágoston élete és működése*. Budapest, 1982.
- MANN 1993 MANN Miklós: *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. Budapest, 1993.
- MANN 1994 MANN Miklós: *Wlassics Gyula*. Budapest, 1994.
- MÁRKUS–MÉSZÁROS–GAZDA 1985 *Magyar neveléstörténeti irodalom 1800–1944*. Szerk. MÁRKUS Gábor – MÉSZÁROS István – GAZDA István. Budapest, 1985.
- MÉSZÁROS 1981 MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Budapest, 1981.
- NÉMETH 2005 NÉMETH József: *A Műegyetemtől a világhírig. From the BME (Budapest Technical University) to world renown*. Budapest, 2005.

- NÉMETHNÉ–SZABÓ–VIDA 2009 *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra – SZABÓ Robert – VIDA István. Budapest, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok és forrásközlések V.)
- RATIO 1981 *Ratio Educationis.* Ford. MÉSZÁROS István. Budapest, 1981.
- OROSZ–BARTA 2012 *A Debreceni Egyetem története 1912–2012.* Szerk. OROSZ István – Ifj. BARTA János. Debrecen, 2012.
- OSVÁTH–ZSIDI 2007 *Magyarországi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban.* Szerk. OSVÁTH Zsolt – ZSIDI Vilmos. Budapest, 2007.
- PAPP 2014–2015 *A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története I–II.* Szerk. PAPP Klára. Debrecen, 2014–2015.
- PATAKI 2005 PATAKI Ferenc: *A NÉKOSZ legenda.* Budapest, 2005.
- PÁL 2013 PÁL Zoltán: *Az Eötvös Kollégium. Elitképzés a népi demokráciában.* Budapest, 2013.
- SARKADY 2006 Ifj. SARKADY Sándor: *A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban.* Sopron, 2006.
- SASHEGYI 1974 SASHEGYI Oszkár: *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867.* Budapest, 1974.
- SCHRAUF 1902 SCHRAUF Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig.* Budapest, 1902.
- SINKOVICS 1985 *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–1985.* Szerk. SINKOVICS István. Budapest, 1985.
- SZABÓ 1999 *Iter Germanicum. Deutschland und die Reformierte Kirche in Ungarn im 16–17. Jahrhundert.* Hrsg. SZABÓ, András. Budapest 1999.
- SZABÓ 2014 SZABÓ András Péter: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „koraújkorász” szemmel. *Történelmi Szemle*, (2014):1. 133–170.
- SZABÓ 2017 SZABÓ András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613.* Budapest, 2017.
- SZABÓ–SIMON–SZÖGI 2014 SZABÓ Miklós – SIMON Zsolt – SZÖGI László: *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között, 1–2.* Marosvásárhely, 2014.
- SZABÓ–SZÖGI 1998 SZABÓ Miklós – SZÖGI László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849.* Marosvásárhely 1998.
- SZABÓ–TONK 1992 SZABÓ Miklós – TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700.* Szeged 1992. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.)

- SZÖGI 1995 *Régi magyar egyetemek emlékezete – Memoria Universitatum et scholarum maiorum Regni Hungariae 1367–1777.* Szerk. SZÖGI László. Budapest, 1995.
- SZÖGI 1999 SzÖGI László: 1848 utóélete a magyar felsőoktatásban. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei IX.* Budapest, 1999. 319–336.
- SZÖGI 2003 *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002.* Szerk. SZÖGI László. Budapest, 2003.
- SZÖGI 2011 SzÖGI László: Egyetemi és főiskolai mozgalmak, reformok 1848-ban. In: SZÖGI László: *Az évszázados universitas.* Budapest, 2001. 87–103.
- SZÖGI–VARGA 1997 *Universitas Budensis 1395–1995 International Conference for the History of Universities on the Occasion of the 600th Anniversary of the Foundation of the University of Buda.* Ed. SZÖGI, László – VARGA, Júlia. Budapest, 1997.
- SZÖGI–VARGA 2011 SzÖGI László – VARGA Júlia: *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. I. rész. A Báthory-Egyetemről a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872.* Szeged, 2011.
- UJVÁRY 2010 UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. A Foederatio Emericánáról. In: UJVÁRY Gábor: *A harmincharmadik nemzedék.* Budapest, 2010. 413–493.
- UJVÁRY 2014 Ujváry Gábor: *Egy európai formátumú államférfi. Klebelsberg Kuno (1875–1932).* Pécs–Budapest, 2014.
- TONK 1979 TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban.* Bukarest, 1979.
- TÓTH–LADÁNYI 1981 *Dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéből 1760–1790.* Szerk. TÓTH András – LADÁNYI Andor. Budapest, 1981.
- TÖMÖRI 1960 TÖMÖRY Márta: *Új vizeken járok. A Galilei Kör története.* Budapest, 1960.
- TÜSKÉS 2008 TÜSKÉS Anna: *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1365–1526.* Budapest, 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.)
- VÁRALLYAY 1992 VÁRALLYAY Gyula: *„Tanulmányúton”. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után.* Budapest, 1992.
- VERESS 1915 VERESS, Andreas: *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I. Padua 1264–1864.* Kolozsvár, 1915.
- VERESS 1941 VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864.* Budapest, 1941.
- VICZIÁN 1978 VICZIÁN János: *A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1972.* Budapest, 1978.

- VICZIÁN 2002 VICZIÁN János: *Diákélet és diákegyesületek a budapesti egyetemen 1914–1919*. Budapest, 2002.
- ZSÁMBOKI 1985 *Selmectől Miskolcig 1735–1985*. Szerk. ZSÁMBOKI László. Miskolc, 1985.

Results and Tasks of Hungarian University History

by László Szögi

(Summary)

In the following paper we display the development of writings about universities history in the last 25 years. It is important to underline that we use the name of Hungary as a historical definition. In this case it means the whole territory of the Carpathian Basin, because the current borders were created in 1920. Since the Hungarian universities were founded late the possibility of attendance at foreign universities represented great importance. Nowadays, we possess a database with more than 100.000 records about Hungarian students who attended foreign universities before 1918. Many source editions, analyses and monographs were published in this topic. The purpose of the following article is to summarize the most notable volumes.